

Костюк Владислава,
студентка 1 курсу
Гуманітарно-економічного факультету
Наук. керівник: **Ю.В.Федорик**, к.і.н., доцент

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА СРСР ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 1923-1991 РР.

Актуальність теми дослідження визначається тим, що роль рідної мови як важливого чинника консолідації нації суттєво зростає в нових умовах розбудови української державності, вона стає фактором згуртованості українського суспільства для вирішення нагальних проблем сьогодення. Сьогоднішні об'єктивні реалії зумовлюють необхідність вивчення процесів, які вплинули на формування літературної української мови та зміну її статусу – від «наріччя російської мови» до офіційно визнаної державної мови.

Ступінь досліджуваності проблеми. Історія української літературної мови та національна політика радянської влади були об'єктом уваги багатьох науковців. Серед них слід згадати Ю. Шаповала, С. Кульчицького, С. Бевзенка, Л. Булаховського, В. Дурденевського, І. Огієнка, М. Жовтобрюха, П. Тимошенка, Є. Тимченка та ін. дослідників. Незважаючи на те, що в працях вищезгаданих учених проблеми функціонування української мови в радянський період розглянуто частково, стисло і фрагментарно, поява цих робіт стала важливим кроком у дослідженні розвитку та становлення літературної української мови. Актуальність проблеми, потреба комплексного аналізу історіографії питання зумовили вибір теми дослідження.

Мета і методи дослідження. Метою нашого дослідження є спроба аналізу змін в політиці радянської влади стосовно питання використання української мови у період від входження України до складу СРСР до демонтажу комуністичної системи; розкрити процес розвитку української літературної мови, проаналізувати стан її розвитку і статус у період хвиль русифікації та українізації; показати як змінювалося ставлення радянської влади до української мови і українців протягом зазначеного періоду. У своєму дослідженні ми використали теоретичні методи: системного аналізу, систематизації, узагальнення, інтерпретації для детальнішого вивчення проблеми.

Сутність дослідження. Період формування СРСР збігся в часі з потужною хвилею українізації, яка мала на меті продемонструвати західним українцям, що лише в Радянській Україні вони можуть задовольнити свої національні прагнення. Роки українізації (1923-1933 рр.) стали часом значного піднесення всіх жанрів української культури. На цей час припадала діяльність М. Зерова і М. Хвильового, М. Куліша і В. Підмогильного, Є. Плужника та Г. Косинки, інших письменників, що формують золотий фонд вітчизняної літератури ХХ сторіччя. Розвивалося й українське музичне мистецтво. Зокрема, у створеній 1926 року Державній опері УСРР славетний російський тенор Л. Собінов виконував партії Ленського й Лоєнґріна в українському перекладі. Разом з тим, на думку

дослідника Ю.Шевельова міцної соціальної бази українізація під собою не мала, оскільки фактично спиралася тільки на українську інтелігенцію комуністичної орієнтації, дуже тонкий прошарок суспільства. Робітництво й середній клас були в кращому випадку байдуже ставилися до українізації.

Першим сигналом зміни курсу на політику русифікації став процес у справі Спілки визволення України, у складі якої ДПУ сформувало й цілу «мовознавчу» секцію. Підсудні на чолі з академіком С. Єфремовим були заслані, а розпочаті ними словникові проекти під тиском були згорнуті й не доведені до завершення. А коли Сталін 1934 року на XVII з'їзді ВКП(б) проголосив, що головною небезпекою є вже не «великоруський шовінізм», а «місцевий націоналізм», долю українізації було остаточно вирішено. За влучним спостереженням американського дослідника Д. Бранденбергера, еволюція більшовицьких ідеологічних постулатів від революційного пролетарського інтернаціоналізму в бік русоцентризму відбулася в той момент, коли партійно-радянська верхівка усвідомила, що утопічні гасла пролетарського інтернаціоналізму стримують мобілізацію суспільства. Саме тому в основу прагматичної об'єднавчої теорії було покладено концепт «русоцентричного етатизму». З ним же пов'язувалися розрахунки на успішне продовження «соціалістичного будівництва», зміцнення держави та лояльності народу до правлячого режиму.

Такий стан речей змінився з початком Другої Світової війни. Хоча радянська пропаганда у необхідності боротьби з німецькими окупантами підтримувала курс на «пролетарський інтернаціоналізм» зі спрямовуючою роллю російського народу, апелювати до національних почуттів однієї лише державоутворюючої нації і забувати про решту стало неможливо. Тому пропаганда почала використовувати концепт дружби народів, об'єднаних великим російським народом. Як відзначив історик В. Литвин, в роки війни українська інтелігенція вперше була оточена увагою властей. Новий курс Сталіна змінив і риторику української республіканської влади, у пантеоні героїв якої поряд із В. Леніним і Й. Сталіним щораз частіше згадувалися Данило Галицький і Богдан Хмельницький, які «мечами та шаблями рубали німецьких псів-лицарів» [1, с. 354]. В цілому загроза з боку нацистської Німеччини на деякий час вплинула на зміну національної політики і послаблення русифікації. Важливу роль в актуалізації ролі українського питання оказало також приєднання західноукраїнських територій Західної Волині, Східної Галичини та Північної Буковини, де в 1939-1941 рр. проводилася стрімка радянська, побічним інструментом якої стала українізація освіти та культурного простору цих регіонів [1, с. 342-351].

Після війни відновився попередній сталінський курс на русифікацію суспільно-політичного життя, символом якого стала так звана політика ждановщини, ініційована радянським державним та партійним діячем А. Ждановим. Ждановщина спрямувала всеохоплюючий ідеологічний вплив на культуру, включала в себе контроль над тим, щоб радянські митці, письменники та інтелігенція в своїй діяльності притримувались основної лінії правлячої партії. Ця настанова передбачала переслідування інтелігенції, що відхилялася від генеральної лінії, заснованої на боротьбі як проти «буржуазного націоналізму» так і «безрідного космополітизму». Як наслідок, в цей період відбулося цькування багатьох українських літераторів

та митців в різних сферах культури. Разом з тим, розпочатий курс на радянізацію західноукраїнських областей змушував республіканську владу продовжувати політику українізації галицького, волинського, буковинського та закарпатського шкільництва, а також залучати до місцевого управління українців-вихідців зі Східної України. [1, с. 342-351].

Наступною хвилею національної політики, яка співпала з періодом після смерті Й. Сталіна, став період «хрущовської відлиги». Її наслідком стало значне послаблення цензури, насамперед у літературі, кіно й інших видах мистецтва, з іншого боку влада не відмовилася остаточно від цькування й переслідування творчої інтелігенції. Таке послаблення тоталітарного впливу, посилення влади на місцях, спроби децентралізації суспільства призвели до виникнення рухів, що мали відверту національну забарвленість. Поширення впливу західної культури, подальший розвиток та часткова деідеологізація української культури, призвели до зміни поглядів нового українського покоління, зростання його спрямованості на самостійність та розквіт, подолання власної відсталості. Період «відлиги» позначився бурхливим розвитком української літератури, науки, мистецтва. На горизонті з'явилися нові імена, нові патріоти своєї Батьківщини, які приймали участь у шістдесятницькому культурному русі, або ставали першими дисидентами. Так, наприклад, проведена в 1963 р. у Київському університеті офіційна конференція з питань культури та мови, участь в якій взяло більше тисячі чоловік, перетворилася на відкриту демонстрацію проти русифікації. [3, с. 397-426].

Наступна хвиля національної політики радянського керівництва пов'язана з періодом «застою». В цей час відбулося повернення до консервативного курсу інтеграції народів СРСР до єдиної спільноти – «радянського народу», інструментом якої стає фактична русифікація населення радянських республік. Як наслідок, спостерігався сильний тиск (особливо у містах), спрямований на витіснення української мови російською, заохочувалися переселення в Україну росіян та міграція українців до інших радянських республік. Ці процеси спричинили значне збільшення кількості росіян на території України. У 60-70-і роки виникло помітне явище, коли політику уряду стала відкрито критикувати невелика, але дедалі більша кількість людей, яких називали дисидентами. На цей період часу припадає завзята боротьба комуністичної влади проти них. [2, с. 65-87].

З періодом «перебудови» пов'язана остання хвиля радянської національної політики. Її основою стала політика «гласності», яка фактично стала перехідним етапом у досягненні свободи слова. У зв'язку з тим, що в СРСР були відсутні традиції демократії, така політика започаткувала поширення радикальних поглядів, поширюваних новими громадськими та політичними рухами в Україні. Гласність відкрила «темні плями історії»: були вперше опубліковані матеріали про сталінські злочини і Голодомор 1932-1933 рр., переоцінювалось історичне минуле українського народу: діяльність І. Мазепи, період громадянської війни і національно-демократичної революції 1917-1920 рр., боротьби УПА тощо. Перебудова та гласність започаткували пробудження національного руху в Україні, а відсутність динамічних дій в реформуванні національного життя,

вичікувальна позиція партійно-радянського апарату лише радикалізували його. Повернення до власної історії, посилення впевненості у можливості відродження національної державності сформулювало серед населення прагнення стати на шлях суверенного і самостійного розвитку [1, с. 499].

Основні висновки. Таким чином ми бачимо змінність радянської політики. Вона змінювалась від курсу на українізацію суспільно-політичного життя до жорсткої русифікації. Загалом, можна прослідкувати як негативні так і позитивні тенденції розвитку української мови в радянський період. Незважаючи на радянізацію українського суспільно-політичного простору, який призвів до денаціоналізації еліт та населення (насамперед мешканців міст), слід звернути увагу також зміну статусу української мови, який значно посилювався порівняно з періодом Російської імперії. Також в радянський період, в цілому, збільшилось видання газет та журналів українською мовою, зросла популярність української літератури та кіномистецтва тощо. Якщо оцінювати радянську національну політику в 1917 по 1991 рр., можна сказати, що хвилі русифікації в радянські часи то зростали, то навпаки послаблювались.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / ред. В.А. Смолій ; авт. кол.: О.Г. Аркуша, В.Ф. Верстюк, С.В. Віднянський та ін.]. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 592 с.
2. Нариси української популярної культури. – під ред. О. Гриценка. – Київ: «Український центр культурних досліджень», 1998.
3. Я. Грицак: Нариси історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст. [Навч. посібник] / Я. Грицак. – Київ : Генеза, 1996. – 360 с.

Катерина Куртакова,

студентка 7 курсу

Гуманітарно-економічного факультету

Наук. керівник: **В.М. Константінова,**

к.іст.н., професор (БДПУ)

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ ЖИТТЯ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ ХІХ-ПОЧ. ХХ СТОЛІТТЯ

Проголошення у 1991 р. незалежності стає переломним моментом в становленні сучасної історичної науки в Україні. Відбувається пошук нових напрямків історичного дослідження, наслідком якого є поява якісно нових тенденцій і підходів до вивчення минулого. В умовах досліджуваного хронологічного проміжку часу, культурно-освітня сфера починає займати суттєве місце в житті кожної особи. Певною специфікою володів регіон Катеринославської губернії, який будучи відносно нещодавно створений та розташований на землях колишніх козацьких вольностей увібрав в себе традиції українського народу, водночас урбаністичні процеси та залучення в розвиток регіону іноземців призвели до створення специфічної міської культури, яка поєднувала імперські традиції з новими європейськими.